

Göran Rosenberg

PLIKTEN, PROFITEN OCH KONSTEN ATT VARA MÄNNISKA

Kapitel 1. Lotten

Min lott var väl synlig. I varje fall stack den ut. I varje fall tyckte jag det. Ingen annan hade golfbyxor i skolan (inte jag heller så småningom). Ingen annan hade ledigt på kristendomstimmarna (inte jag heller så småningom). Ingen annan tillropades på främmande språk genom fönstret (inte jag heller så småningom). Alla hade sin lott, ingen tvekan om den saken. En giv i livet som ingen kunde gå ifrån. Sakta bjuda emot möjligen, men inte gå ifrån. Lillemor var ljus och hade blå ögon och var från Flen och hade såväl mormor och morfar som farmor och farfar, men hennes pappa var alkoholist, vilket kanske inte var honom från början givet men väl henne. Sven-Åke hade frireligiösa föräldrar och fick dricka kaffe när han var sju vilket jag trodde hade med frireligionen att göra eftersom jag på inga villkors vis fick dricka kaffe, inte heller läsa de uppbyggliga häften som Sven-Åkes mamma ibland stoppade på mig. Peter i lägenheten bredvid hade fyra äldre systrar som i tur och ordning lekte att de var hans mamma eller hemmafru eller skolfröken, vilket syntes vara en tung giv. Peter kom ofta in till oss för att slippa leka. Anders hade en collie som hette Lassie och nycklar om halsen. När han fyllde åtta låste han upp, satte oss framför tårtan som hans frånvarande mamma hade ställt på köksbordet och stack iväg igen med Lassie.

Slå igen dörren efter er, sa han. Anders hade en kanongiv tyckte vi, fast ingen pappa att gå på ishockey med, vilket var ovanligt. Jörgen hade en pappa från Danmark, vilket inte heller var så vanligt. Vanligare var pappor från Finland. Kenta och Janne hade en. Bertil hade haft polio och haltade djupt på det förtvinade ben som inte varit honom givet från början men som nu var det mest givna i hans liv och dessutom den giv som, när jag ser tillbaka, stack ut mest i vårt kvarter.

Ju mer jag ser tillbaka desto mer sticker givarna ut. Hos oss alla. I de mest oberäkneliga riktningar, i de mest vindlande förgreningar. Miraklet är snarare att vi är så lika. Eller tycker oss vara det. Vi upptäcker naturligtvis snart att några är starka och några svaga och några bollbegåvade och några i en kategori för sig, men vi upptäcker i regel inte förrän långt senare att det liv vi delar också delar oss. Att våra liv inte börjar här och nu med oss, utan i en annan tid, någon annanstans, med någon annan. Att ingen människa börjar sitt liv utan giv.

I själva verket är det kanske just det som gör oss så lika. Det faktum att vi alla bär på en giv som vi inte kan välja, inte heller välja bort. Det är ju så självklart att vi sällan tänker på det. Alla kommer vi ju någonstans ifrån och hör någonstans till. Något annat går inte att föreställa sig. Vi föds inte ensamma. Vi föds till en värld av minnen, drömmar och erfarenheter och blir till i en värld av minnen, drömmar och erfarenheter. Människor kan bli till på många sätt och bli till mycket, men en människa kan inte bli till utan att komma någonstans ifrån och höra någonstans till. Ett nyfött barn som växer upp utan kontakt med andra

människor blir inte en människa. Hon blir ett intelligent djur på sin höjd, en varelse med förmåga att göra som människor gör utan att förstå vad det är som får människor att göra som de gör. Barn som föds med grava former av infantil autism och därför är oförmögna till socialt samspel kan i bästa fall lära sig eka omgivande människors språk, beteenden och känslor, men inte självständigt tillägna sig dem och därmed inte heller utvecklas till självständiga människor.

Ingen väljer fritt hur hon blir till. Var och en av oss blir till i ett djupgående känslomässigt och socialt samspel med andra människor. Var och en av oss vaggas in i en bestämd och på förhand given krets av berättelser och minnen. Individerna väljer inte att bli en social varelse. Hon måste vara en social varelse innan hon kan bli en individ. Hon måste bli medveten om sitt beroende innan hon kan bli medveten om sin frihet. En människa blir inte till genom att upplysas om principerna för mänskligt beteende. Hon blir till genom att bibringas den känslomässiga grunden för dessa principer. Eller som den norske statsvetaren Jon Elster formulerat saken:

”Som varje förälder vet måste man först lära sina barn betydelsen av distributiv rättvisa, och sedan hur obetydligt detta är jämfört med betydelsen av generositet och medkänsla. Det första är enkelt eftersom

man bara behöver följa regelboken, det andra är ojämförligt mycket svårare.”¹

Alla mänskliga värden är särpräglade i den meningen att de präglas i var och en av oss för sig. Ingen människa kan prägla en annan människas värden. När våra värden präglas är det alltid något specifikt som präglar dem. En specifik människas gest, i ett specifikt ögonblick, på en specifik plats. Vi fäster oss vid världen genom att fästa oss vid något som är specifikt för var och en av oss. Saint-Exupéry's lille prins fäster sig vid en alldeles bestämd ros, inte vid alla rosor på jorden, och när han upptäcker att alla rosor på jorden liknar hans egen ros känner han sig bestulen på något värdefullt. ”Jag trodde jag ägde en blomma som var unik i hela världen, men allt jag ägde var en vanlig ros”, utbrister han och faller i gråt.

Den brittiske filosofen Joseph Raz mediterar över prinsen och hans ros i en bok om sambandet mellan det specifika och det universella i människans förhållande till världen: ”Vi kommer, om vi har tur, till medvetande om världen i hägnet av starka bindningar [*attachments*]. Det är dessa bindningar som formar vår förmåga att upprätthålla bindningar, personliga och andra, som vi inser är *unika* för var och en av oss. Sakta öppnar sig så världen för oss, och föremålen för våra bindningar förlorar sin unika karaktär.”²

¹ Elster 1983, s 52.

² Raz 2001, s 13 ff.

Lille prinsens ros är lik alla andra rosor, men i ett danande skede av prinsens liv ändå unik och oersättlig. Vi blir till människor genom att gå från det partikulära till det universella, genom att expandera vårt universum, genom att låta en förbindelse ge en annan, så att det unika blir alltmer allmängiltigt. Utan det unika kan det allmängiltiga inte formuleras. Utan att något blir oss givet har vi ingenting att ge.